

Добролюбська Юлія Андріївна (Одеса) – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

«МОРАЛЬНІ ЛЕКЦІЇ» Х. Ф. ГЕЛЛЕРТА ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ

Твори Християна Фюрхтеготта Геллерта (Christian Fürchtegott Gellert, 1715-1769) – німецького літератора, філософа, викладача та громадського діяча раннього Просвітництва були дуже популярні серед сучасників. Викликає значний подив той факт, що ім'я Геллерта не згадується в жодній праці нашої філософської традиції.

Актуальність дослідження обумовлюється тим фактом, що в сучасному соціальному дискурсі відзначається інтерес до особистості та творчості авторів, які залишили значний слід у формуванні національної ментальності, але при цьому були на певний термін забуті або відкинуті читацькою аудиторією в силу закономірної зміни етичних та естетичних уявлень і смаків. Вивчення творчості Геллерта в зазначених аспектах дозволить істотно збагатити уявлення про процес становлення німецької просвітницької філософії, її внутрішню полеміку з системою світогляду класицизму, про ту роль, яку Х. Ф. Геллерт зіграв в філософії та культурі свого часу. У відділі рідкісних книг бібліотеки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського в Одесі перебувають три томи зібрання творів Християна Фюрхтеготта Геллерта видання 1790 р. [1, 2, 3].

Геллерт був одним з найпопулярніших авторів епохи раннього Просвітництва, але, тим не менш, письменство для нього мало другорядне значення. В першу чергу Геллерт мислив себе викладачем. Протягом всього періоду навчання в Лейпцігському університеті майбутній письменник не переставав мріяти про викладацьку діяльність. Після того як він захистив 26 квітня 1751 р. докторську дисертацію на тему «Мистецтво створення повчальної байки», він починає читати лекції з поезії та ораторського мистецтва, моралі та педагогіки на посаді приват-доцента в рідному університеті.

Геллерт отримав посаду позаштатного професора філософії. Він був талановитим викладачем. На його лекції з поезії та красномовства в Лейпцизький університет з'їжджалися студенти з усієї Європи. В аудиторії збиралося до п'ятисот чоловік, що само по собі було неймовірною цифрою на ті часи. Йоганн Крамер так описував виступ Геллерта перед студентами: «Мова його була ясна і відчутна, а звук його голосу мав в собі щось настільки чутливе і важливе, що проникав до глибини серця. Цей звук голосу надавав якусь силу всьому тому, що він читав і розповідав. У числі тих, хто слухав його мало без сумніву знайдеш таких, котрі б не пригадували того, що при читанні їм найвідоміших своїх віршів, а особливо духовних віршів і пісень ... Геллерт витягував часто сльози у своїх слухачів» [5, с. 26].

Збірка «Моральні лекції» є головною теоретичною працею Геллерта. Вони були опубліковані вже після його смерті у 1772 році і об'єднували в собі основні етичні ідеї та дидактичні концепції, які проповідував Геллерт протягом усього життя. Лекції носили практичний характер і спочатку задумувалися Геллертом як навчальний матеріал для його викладацької діяльності. Протягом всього свого життя автор постійно переробляв і доповнював тексти лекцій. Ідея видати повне зібрання лекційного матеріалу прийшла в голову автору вже наприкінці життя. Геллерт відредагував більшу частину текстів та відправив їх на рецензію своєму другу Й. А. Шлегелю.

Три лекції з майбутнього зібрання про властивості та користь моралі, а також про те, як людині треба зберігати свою гідність, були прочитані автором 29 квітня

1765 року та 12 жовтня 1767 року для курфюрста Фрідріха Августа Саксонського в бібліотеці Лейпцігського університету.

Вже у 80-х рр. XVIII ст. в зв'язку з новими бурхливими віяннями в просвітницькій естетиці та літературі всю творчість Геллерта було піддано жорсткій критиці, в тому числі і моралізаторство автора. Лекції Геллерта не можна назвати педагогічним вченням. Їх, скоріше, слід розглядати як погляди автора на процес виховання, його власні роздуми про мораль і етику, частково закладені з народження, частково засновані на власному досвіді. Уявлення автора не є суворою цільною системою, вони сформульовані у формі настанов та ненав'язливих порад і носять дискретний характер.

У «Моральних лекціях» Геллерт пише про природне почуття добра і зла (лекція 2), відмінності між філософською та релігійною мораллю (лекція 3), про переваги моралі давнини перед мораллю сучасності (лекція 4), про першочергові обов'язки людини: про здоров'я тіла (лекція 11), про помилки, які можливі при турботі про здоров'я тіла (лекція 12), про благопристойність (лекція 13), про зовнішні блага суспільного життя (лекція 14) про майно, про владу (лекція 15), про силу розуму (лекція 16), про застосування розуму (лекція 17), про перемогу над бажаннями і пристрастями (лекція 18), про перемогу над бажаннями за допомогою спокою і терпіння (лекція 19), про смирення (лекція 20), людинолюбство і віру в бога (лекція 20), про виховання, особливо в перші роки дитини (лекція 22), про виховання в період дорослішання дитини (лекція 23), про борг спорідненості та дружби (лекція 24), про шлюб і подружні зобов'язання (лекція 25), про зобов'язання по відношенню до бога (лекція 26). Одна з центральних ідей, яку автор розробляв в своїх лекціях, а також у художніх творах – це виховання чесноти. Він вважав, що чеснота – це сила, яка йде від бога. Людина, що живе в чесноті, не тільки вчинює морально, вона живе за законами божими. Доброчесність буде винагороджено почуттям радості та щастя: «Доброчесність – це збіг всіх наших намірів, схильностей і діянь з божественним порядком. Доброчесність вимагає роздумів, пильності, самообмеження і поміркованості в бажаннях ... Проте, мої панове, немає іншого шляху до щастя, як шлях чесноти» [3, s. 167]. Геллерт дає конкретні поради, як в повсякденному житті поводитися доброчесно. Він називає дві основні чесноти людини, якими також володів сам – це скромність і помірність. Згідно Геллерту, помірність – це не аскетизм, а золота середина. Людина повинна насолоджуватися життям, але, в той же час, вміти обмежувати свої бажання на благо інших людей (лекція 23).

Як і всі просвітителі, Геллерт покладався на силу розуму. Кожна людина має розум і серце, які, як вважалося в епоху раннього Просвітництва, відповідають за важливі форми людського сприйняття. Розум – за раціональне пізнання навколишньої дійсності, серце відкриває перед людиною світ почуттів та емоцій. І розум, і серце дозволяють людині сприймати навколишній світ, оцінювати та впливати на нього. Але верховенство розуму над серцем, на думку Геллерта, в світі людей незаперечно. Розум допомагає людині управляти своїми почуттями і діями, помічати помилки та уникати їх, цінувати себе і оточуючих людей.

«Світло розуму відкриває нам те, що відбувається в глибинах нашої душі і ми усвідомлюємо наші наміри, рішення і таємні схильності» [2, s. 178]. Геллерт також радить читачеві обмежувати свої природні почуття розумом і совістю. Автор визнає, що людина недосконала – її розум не рятує від помилок. В її серці живе не тільки чеснота, Геллерт не ігнорує цей факт. Тому людина для нього – це суміш слабості та гідності. «Хто така людина за своєю природою? Її розум часом затуманений невіглаством і обмеженістю, її серце – злими схильностями та надмірним самолюбством, її тіло є крихким, слабким і хворим сховищем для душі ... Найчастіше людина – це суміш слабкості та гідності, мудрості та дурості, чесноти й

пороків, спокою і занепокоєння. Часом людина помічає недоліки душі та тіла і приховує їх, часом вона не хоче їх бачити і намагається здаватися краще, ніж вона є» [2, s. 198].

22-а і 23-я лекції присвячені питанням виховання підростаючого покоління. Процес виховання, з точки зору Геллерта, відноситься до найважчих обов'язків людини, і в той же час цей процес є найприроднішим і святим. Геллерт дає точне і містке визначення вихованню. «Виховувати дітей – це формувати їх розум, серце, тіло і природні здібності, щоб вони жили собі й іншим на радість і змогли б досягти мети свого існування» [2, s. 221].

Велику увагу Геллерт приділяє в 23-ій лекції питанню авторитету батьків і належного зразка виховання. Батьки повинні стати для дитини прикладом добродесної поведінки для того, щоб формувати її розум і серце. Добродесний батько може позитивно впливати на дитину, навіть якщо йому бракує освіти. І в той же час навіть дуже компетентний педагог не зможе нічого добитися в вихованні дітей, якщо сам не веде праведного життя. Автор настійно вимагає від батьків серйозного ставлення до обов'язків виховання, допомоги в цьому процесі дружини, і на підтвердження своїх слів наводить приклад давнього Катона, про якого Плутарх писав: «після того, як його дружина народила йому сина, він навіть відкладав державні справи, щоб купувати дитину» [1, s. 230].

Для Геллерта, як і для більшості просвітителів, була важлива причетність людини до суспільного життя, соціальна значущість кожного індивіда. Згідно поглядам німецького автора найбільшу цінність в суспільстві мають такі поняття як людинолюбство та справедливість, честь та добре ім'я, відносини між друзями, родичами, подружжям, батьками та дітьми. Для автора важливо не тільки розповісти, як виглядає добродесна людина, але й навчити, як стати такою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. C. F.Gellerts Sämmtliche Schriften. Fünfter Teil Neue verbesserte Auflage. – Wien: gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern kais. königl. Hifbuchdrucker und Buchhändler 1790. – 282 s.

2. C. F.Gellerts Sämmtliche Schriften. Sechsten Teil Neue verbesserte Auflage. – Wien: gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern kais. königl. Hifbuchdrucker und Buchhändler 1790. – 276 s.

3. C. F.Gellerts Sämmtliche Schriften. Zehnter Teil. Neue verbesserte Auflage. – Wien: gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern, kais. königl. Hifbuchdrucker und Buchhändler, 1790. – 242 s.

4. Иванова Е. Р. Литература бидермейера в Германии XIX века / Елена Радифовна Иванова. – М. : Прометей МПГУ, 2007. – 248 с.

5. Крамер И. А. Образ добродетели и благонравия или Жизнь и свойства Геллерта, славного немецкого писателя / описанныя Иоганом Андреем Крамером, с присовокуплением Наставления от отца сыну, отъезжающему в Университет, сочиненнаго Геллертом ; переведено с французскаго языка сенатским секретарем Александром Андреевым. - Въ Санктпетербурге : Печатано съ указаго дозволенія у Брейткопфа, 1789.

- [6], X, 320 с. : 2 л. ил.